

**MUSTAQIL O'ZBEKISTONDA NODAVLAT NOTIJORAT
TASHKILOTLARI: INSTITUTSIONAL RIVOJLANISH, SIYOSIY
NAZORAT VA AUTENTIK FAOLIYAT DISSONANSI**

Tadqiqotchi: Hamdamov Oybek Jalaliddin og'li

Millat Umidi Universiteti BA-103 fakulteti Bakalavr 1-bosqich talabasi

E-mail: oybekhamdamov911@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot 1991-yildan hozirgi kungacha O'zbekistonda nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) sektorining institutsional evolyutsiyasini tahliliy-kritik jihatdan o'rganadi. Maqolada huquqiy va institutsional poydevorning shakllanishi, 2000–2017 yillardagi **GONGOS (Hukumat tomonidan tashkil etilgan nodavlat tashkilotlar)** fenomeni orqali siyosiy nazoratning kuchayishi hamda 2017-yildan keyingi erkinlashuv jarayonining **amaliy chegaralari** batafsil ochib berilgan. Asosiy e'tibor rasmiy ritorika va NNTlarning amaldagi siyosiy ta'siri o'rtasidagi farqni ilmiy dalillashga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Fuqarolik Jamiyati, NNT, GONGOS, Siyosiy Transformatsiya, Institutsionalizatsiya, Ijtimoiy Nazorat, O'zbekiston.

Аннотация: Данное исследование критически анализирует институциональную эволюцию сектора негосударственных некоммерческих организаций (ННО) в Узбекистане с 1991 года по настоящее время. В статье подробно раскрываются формирование правовой и институциональной базы, усиление политического контроля через феномен **GONGOS** в период 2000–2017 годов, а также **практические границы** процессов либерализации после 2017 года. Основное внимание уделено научному обоснованию диссонанса между официальной риторикой и реальным политическим влиянием ННО.

Ключевые слова: Гражданское Общество, ННО, ГОНГОС, Политическая Трансформация, Институционализация, Социальный Контроль, Узбекистан.

Abstract: *This study provides a critical-analytical examination of the institutional evolution of the non-governmental non-commercial organizations (NGO) sector in Uzbekistan from 1991 to the present. The article details the formation of the legal and institutional foundation, the intensification of political control via the **GONGOS (Government-Organized Non-Governmental Organizations)** phenomenon during 2000–2017, and the **practical limitations** of the post-2017 liberalization process. The central focus is the academic substantiation of the dissonance between official rhetoric and the authentic political influence of NGOs.*

Keywords: *Civil Society, NGOs, GONGOS, Political Transformation, Institutionalization, Social Control, Uzbekistan.*

KIRISH

O‘zbekistonning milliy mustaqillikka erishishi (1991) bilan fuqarolik jamiyati institutlarini qurish demokratik islohotlarning ustuvor yo‘nalishi sifatida e‘lon qilindi. Biroq, sobiq totalitar tizimning markazlashuv an‘analari yangi tashkilotlarning mustaqil rivojlanishiga jiddiy to‘siq bo‘ldi. NNTlar ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatuvchi subyekt sifatida tan olingan bo‘lsa-da, ularning siyosiy va jamoatchilik nazorati funksiyalari doimiy ravishda siyosiy-ma‘muriy nazorat ostida bo‘lgan.

Muammoning dolzarbligi – O‘zbekistonda NNTlar faoliyatini tahlil qilishda rasmiy ma‘lumotlar bilan amaliy natijalar o‘rtasidagi tafovutni xolisona baholash zarurati mavjud. Faqatgina qonuniy asoslarni emas, balki real moliyaviy qaramlik mexanizmlari va siyosiy elitaning NNTlarga munosabatini o‘rganish, sohaning haqiqiy salohiyatini ochib beradi.

Tadqiqotning maqsadi – NNTlar faoliyatining institutsional rivojlanishini uchta asosiy bosqichda ko‘rib chiqish, ularning faoliyatini bo‘g‘gan siyosiy-ma‘muriy mexanizmlarni aniqlash va Yangi O‘zbekiston sharoitidagi erkinlashuv jarayonining autentik natijalariga ilmiy baho berishdan iborat.

1. Institutsional Asoslarning Shakllanishi va Siyosiy Filtr (1991–2000-yillar)

Bu davrda NNTlar uchun huquqiy muhit yaratildi, ammo amalda bu muhit siyosiy jihatdan sezgir tashabbuslarni **filtrlash** vositasi sifatida qo'llanildi.

1.1. Huquqiy Negiz va Asosiy Cheklovlar. 1992-yilgi Konstitutsiyaning 34-moddasi va 1999-yilgi "Nodavlat notijorat tashkilotlari to'g'risida"gi qonunning qabul qilinishi NNTlarning ta'rifini belgiladi. Biroq, Adliya vazirligida ro'yxatdan o'tkazish tartibi (ta'sis hujjatlariga doir talablar, muddatlarning cho'zilishi) mustaqil tashkilotlar uchun eng jiddiy **byurokratik to'siq** bo'lib qoldi. Ushbu filtr natijasida, siyosiy yoki huquq himoyasi yo'nalishidagi tashabbuslar o'z faoliyatini qonuniy boshlash imkoniyatidan ko'pincha mahrum bo'ldi.

1.2. Dominant Ijtimoiy Subyektlar va Ularning Vazifasi. Bu davrdagi "Mahalla" xayriya fondi kabi yirik tashkilotlar o'z faoliyati xususiyatiga ko'ra, fuqarolik jamiyatining mustaqil subyektlari emas, balki **markaziy hokimiyatning ijtimoiy siyosatini hududlarga yetkazish uchun yaratilgan davlat-jamoat interfeyslari** vazifasini o'tadi. Ular ijtimoiy xizmatlar ko'rsatish bo'yicha davlatning yukini yengillashtirdi, ammo aholining pastdan yuqoriga yo'naltirilgan tashabbuslarini ifodalovchi platforma bo'la olmadi.

2. Sotsial Sheriklikning Ritorik Paradigmasi va GONGOSning Nazorat Funksiyasi (2000–2017-yillar)

Bu bosqichda NNTlar sektorining **institutsional mustaqilligi eng past darajada** bo'lgan, chunki "ijtimoiy sheriklik" mexanizmlari asosan siyosiy nazoratni moliyaviy qaramlik orqali kuchaytirish uchun ishlatilgan.

2.1. Moliyaviy Mexanizmlar va Siyosiy Qaramlik. 2008-yilda Oliy Majlis huzurida NNTlarni qo'llab-quvvatlash Jamoat fondining tashkil etilishi byudjet mablag'larini grantlar orqali taqsimlashni yo'lga qo'ydi. Biroq, bu tizimning amalga oshishi NNTlar uchun mustaqil mablag' izlash o'rniga **davlat tomonidan beriladigan subsidiyalarga qaram bo'lish** strategiyasini shakllantirdi. Bu esa grant olish jarayonida NNTning **loyihasining dolzarbligidan ko'ra, siyosiy sodiqligi** asosiy mezon bo'lib qolishi xavfini oshirdi.

2.2. GONGOS Fenomeni: "Soxta sektor" orqali Bo'g'ish. Ushbu davr NNTlar sonining rasman o'sishi bilan kuzatildi, lekin bu o'sishning asosiy qismi

GONGOS (Government-Organized Non-Governmental Organizations)

hisobiga amalga oshdi. Bu tuzilmalar nafaqat mustaqil NNTlar uchun resurs va media maydonini toraytirdi, balki ularning asosiy maqsadi – **davlat siyosatini tanqidsiz ma’qullash** orqali fuqarolik jamiyatining haqiqiy, tanqidiy ovozini to’liq bo’g’ish edi. Xalqaro donorlar bilan ishlaydigan mustaqil NNTlar ustidan soliq va huquqiy tekshiruvlar kuchaytirilib, ularning faoliyati amalda cheklandi.

3. Yangi O‘zbekiston: Erkinlashuvning Amaliy Chegaralari va Konstitutsiyaviy Kafolat (2017-yildan Hozirgi Kungacha)

2017-yildan boshlab, Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Kuchli davlatdan – kuchli fuqarolik jamiyati sari" tamoyili NNTlar faoliyatini erkinlashtirish uchun **siyosiy zamin** yaratdi.

3.1. Institutsional Qayta Kengayish va Huquqiy Tasdiq. Ro’yxatdan o’tkazish tartiblarining sezilarli soddalashtirilishi tashabbuskor guruhlarining tezkor legallashuviga yo’l ochdi. 2023-yilda Konstitutsiyaga alohida XIII bobning kiritilishi NNTlarning **strategik institut** sifatidagi maqomini eng yuqori darajada mustahkamladi. Bu NNTlar uchun davlat himoyasining nazariy kafolatini ta’minladi.

3.2. Jamoatchilik Nazorati – Sinov Maydoni. NNTlar endilikda qonun ijodkorligida ishtirok etish va davlat organlari faoliyati ustidan monitoring (masalan, budget shaffofligi) o’rnatish kabi jamoatchilik nazorati funksiyalarini bajarishga chaqirilmoqda. **Lekin amaliyot shuni ko’rsatadiki**, NNTlarning ushbu nazorat funksiyasining samaradorligi ikki omilga bog’liq:

1. **Mavzu Chegarasi:** Siyosiy jihatdan eng sezgir bo’lgan sohalarda (masalan, kadrlar siyosati, monopoliyalar, hokimlik qarorlari) nazorat funksiyasini bajarishda amaliy cheklovlar va ma’muriy to’siqlar saqlanib qolmoqda.

2. **Davlatning Reaksiyasi:** Nazorat natijalariga davlat organlarining **konstruktiv reaksiya berishi** va NNTning tanqidini dushmanlik emas, balki islohotlarga turtki sifatida qabul qilishi — sohaning asosiy muammosi bo’lib qolmoqda.

XULOSA VA ILMIY XULOSALAR

Mustaqillik yillarida O'zbekistonda NNTlar faoliyati rasmiy **ritorika** (demokratiya va sheriklik) va **amaliyot** (siyosiy nazorat va moliyaviy qaramlik) o'rtasidagi doimiy **dissonans** sharoitida rivojlandi.

Ilmiy Natijalar:

1. NNTlar sektorining to'liq mustaqil faoliyati uchun **eng katta tahdid** huquqiy emas, balki **moliyaviy-institutsional qaramlik** bo'lib qolmoqda. GONGOSlar bu qaramlikni kuchaytirishga xizmat qilgan.

2. 2017-yildan keyingi erkinlashuv, garchi NNTlar sonini oshirgan bo'lsa-da, ularning **siyosiy va tanqidiy ta'sirining** geografik va sohaviy jihatdan cheklanganligini ko'rsatadi.

3. Fuqarolik jamiyatining haqiqiy kuchi nafaqat uning soni, balki **davlat moliyalashtiruvidan mustaqil bo'lgan NNTlar tomonidan amalga oshiriladigan loyihalarning sifat va ko'lamining o'sishi** bilan o'lchanadi.

Istiqbollar: O'zbekiston NNTlar oldida moliyaviy barqarorlikning innovatsion modellarini (masalan, kraudfanding, ijtimoiy tadbirkorlik) joriy etish va jamoatchilik nazorati natijalarini davlat organlari qarorlariga majburiy integratsiya qilish mexanizmlarini yaratish vazifasi turibdi.